

De macht van het beeld

Op 11 september 2001 keek de hele wereld toe hoe de Twin Towers in elkaar stortten. Sindsdien twijfelt niemand meer aan de macht van het beeld. Het beeld is meer dan ooit van belang voor het geschiedenis- onderwijs. De Koninklijke Bibliotheek in Den Haag heeft daarom 'Het geheugen van Nederland' in het leven geroepen, een beeldbank voor het onderwijs.

Wonen in de jaren vijftig.

Johanneke van Marle is medewerker van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag.

stimuleren. Postman en andere critici zijn te somber over het gebruik van beeld in onze cultuur en het onderwijs. Er kleven beslist gevaren aan (verkeerd) gebruik van het beeld, maar docenten die het beeld terzijde schuiven, laten een belangrijke kans liggen.

Op 11 september 2001 boorden twee vliegtuigen zich in de Twin Towers in New York. Op CNN was live te zien hoe de brandende gebouwen als kaartenhuizen in elkaar stortten. De beelden lieten diepe sporen na. Elke televisiekijker op iedere willekeurige plek in de wereld werd erdoor geraakt. Sindsdien twijfelt niemand meer aan de macht van het beeld. Het beeld is, nu meer dan ooit, van groot belang binnen het geschiedenisonderwijs. Wie een recente geschiedenismethode bekijkt, kan zonder veel moeite vaststellen dat het aantal beelden sterk is toegenomen, ten koste van de tekst. We beschikken in toenemende mate over historische beelden. Elke dag produceren we foto's, filmpjes, video's en posters. De beelden van 11 september zullen toekomstige leerlingen ook nog zien. Het beeld is dus in steeds belangrijkere mate een drager van historische kennis. In plaats van de noodklok te luiden, is het beter om dit feit te accepteren. Of nog beter: het beeld te benutten en onze leerlingen te leren kijken naar beelden.

Het gebruik van beelden in het geschiedenisonderwijs biedt voordelen. Beelden laten diepere indrukken achter dan teksten. Dit was al eerder door wetenschappelijk onderzoek aan het licht gebracht. Uit cognitief neurowetenschappelijk onderzoek blijkt dat beeldmateriaal een effectief leermiddel is. Het toont aan dat visuele informatie anders in de hersenen wordt verwerkt dan talige informatie. Beelden blijken een sterkere indruk achter te laten en zijn achteraf makkelijker te reproduceren dan woorden. Toch moet 'het woord' beslist niet in de uitverkoop. Uit soortgelijk onderzoek blijkt ook dat het rendement van het gebruik van beelden voor het

Volgens sommige opiniemakers zouden de opmars van het beeld en de verdringing van het woord de oorzaak zijn van de huidige intellectuele malaise van jongeren. Deze critici treden in de voetsporen van mediacriticus Neil Postman die ruim tien jaar geleden de noodklok luidde. Postman waarschuwde voor debilisering van onze cultuur als gevolg van de eindeloze stroom tv-beelden waardoor het abstracte denken en de actieve verbeeldingskracht werden verdrongen; het beeld zou een passieve houding

leerproces substantieel stijgt als deze beelden gecombineerd worden met talige informatie. Het beeld en het woord zijn dus uitstekende partners. Wie beeldbronnen combineert met verhalen, helpt leerlingen bij het opbouwen van kennis.

Kleur en vorm

Voor het geschiedenisonderwijs heeft het beeld een extra dimensie. Het vak gaat immers over vervlogen tijden. We moeten het doen met bronnen uit het verleden.

Authentieke visuele bronnen, in het bijzonder historische foto's, hebben de potentie iets daarvan weer in beeld te brengen. Ze tonen aspecten van het verleden die aan het verbale ontsnappen: vormen, kleuren, tastbare voorwerpen, of bijvoorbeeld expressie op gezichten. Het is zoals reizen. Wie een historische plek bezoekt, zal ervaren, dat de plek een andere betekenis heeft gekregen dan alleen uit de boeken.

De voorstelling van het verleden wordt aangevuld met de elementen uit de omgeving, vol geur, kleur en vorm. Zo is het ook met foto's. Neem woonomstandigheden in de jaren vijftig, waarvan we weten dat die vaak niet goed waren. Een foto toont wat die werkelijk betekenden voor de bewoners.

In het geschiedenisonderwijs worden beelden meestal als illustraties bij de teksten gebruikt. Is het niet effectiever om dit eens om te draaien? Beelden zijn voor leerlingen immers makkelijker te reproduceren. Beelden zouden

vaker het uitgangspunt van de les kunnen zijn.

Met deze gedachte is de beeldbank voor het onderwijs 'Het geheugen van Nederland' in het leven geroepen.

In deze beeldbank zijn beeldbronnen gegroepeerd rond thema's uit het geschiedeniscurriculum, en in de context geplaatst van de verplichte lesstof. De beelden zijn ontsloten door trefwoorden die in de klas behandeld worden. Omdat de beeldbronnen in de context van de lesstof zijn geplaatst, kunnen leerlingen de beeldbank uitstekend zelfstandig gebruiken. Bij andere beeldbanken is het een stuk lastiger zoeken, omdat de beelden soms summier zijn beschreven. Op dit moment zijn de thema's 'Nederlands-Indië' en 'Nederland na de oorlog' uitgewerkt, maar in de loop van 2007 presenteren we meer thema's.

Indische pioniersbeelden

De beeldbronnen in de onderwijsbeeldbank stammen niet alleen uit het recente verleden, maar ook uit de tijd van de pioniersfotografie. Zo kunnen wij de vruchten plukken van de inspanningen van fotografen die in de negentiende eeuw, kort na de uitvinding van de fotografie, Nederlands-Indië bezochten. In opdracht van de Nederlandse regering en verscheidene historische genootschappen legden zij de Indische schatten op de gevoelige plaat vast. Deze fotografen maakten opnames van de meest uiteenlopende onderwerpen: mensen, huizen, landschappen, het straatleven en het militaire leven. Een mooi voorbeeld is de foto van de militaire landing op Lombok op 6 juli 1894. KNIL bevelhebber majoor Vetter komt aan

De beelden in dit artikel zijn afkomstig uit:
www.geheugenvannederland.nl/onderwijsbeeldbank

Wilt u het krantenartikel in de klas gebruiken?

Vraag het op via:
[onderwijs@geheugenvan-nederland.nl](mailto:onderwijs@geheugenvannederland.nl).

op een strand. De militaire expeditie was bedoeld om de macht van de Lombokse gezaghebbers te breken en het eiland onder Nederlands bestuur te brengen. Het plaatje beeldt mooi het zogenaamde 'moderne imperialisme' uit. De pacificatie van de archipel ging immers gepaard met de komst van militairen. Op deze vredige dag in 1894 kon majoor Vetter in alle kalmte uitpakken. De kleinschaligheid van de expeditie valt op. Het lijkt erop dat de majoor met ongeveer zeventig man aan land komt. Was de pacificatie van de Indonesische archipel inderdaad zo kleinschalig? Een interessante vraag die opkomt bij het bekijken van deze foto.

Leerlingen leren van foto's als zij die nauwkeurig bekijken. Kijken vergt een actieve inzet van leerlingen, want beelden moet je leren lezen. Dit aspect wordt nog wel eens onderschat. Leerlingen leren van jongs af aan om te

gaan met taal. Er wordt veel tijd gestoken in begrijpend lezen, taalbeheersing en schrijven. Ondanks dat beelden een belangrijke informatiebron zijn voor leerlingen, leren ze soortgelijke kijkvaardigheden meestal niet. De beelden spreken immers voor zich. Dat is echter een misverstand. Hoe eerder jongeren geleerd wordt kritisch te kijken, hoe beter ze in staat zijn om te gaan met historisch beeldmateriaal. Een kritische en actieve houding is nodig. Beelden zijn geen onschuldige informatiedragers. Ze kunnen de argeloze kijker aardig om de tuin leiden.

De foto op de voorpagina van *Time* van vrijdag 7 augustus 1992 is daar een goed voorbeeld van. Die foto ging de hele wereld over. Hij laat een uitgemergelde man zien achter prikkeldraad. Journalisten presenteerden die foto als bewijs voor het bestaan van Servische concentratiekampen. Op voorpagina's van dagbladen verscheen de foto met de mededeling dat executie in concentratiekampen in het naoorlogse Europa opnieuw een feit was. Pas later bleek hoe misleidend de foto was. Hij is genomen in een vluchtelingenkamp, niet in een concentratiekamp. De man in het midden leed aan een ziekte. Het hekwerk, zo bleek achteraf, was niet gesloten. Dit maakt pijnlijk duidelijk dat het passief bekijken van beelden tot misverstanden kan leiden. Leerlingen moeten beseffen dat een foto geen directe afspiegeling van de werkelijkheid is, maar een eigen versie van de werkelijkheid. Een foto wordt altijd door mensen geproduceerd. De fotograaf beslist welk deel van de werkelijkheid in beeld wordt gebracht. Voor deze foto heeft de fotograaf een zieke man gekozen en het prikkeldraad een centrale rol toebedeeld. Dat maakte de foto tot voorpaginanieuws. Journalisten hebben een beeld gebruikt dat sterk doet denken aan de foto's van concentratiekampen die op ons netvlies zijn gebrand.

Voor de maatschappijvakken zijn dus niet alleen vragen relevant over het onderwerp van het beeld, maar ook over de maker, het publiek, het doel en de betekenis. Wat is er te zien? Wie heeft het gemaakt? Wat is de bedoeling van de maker? Welke betekenis heeft het beeld? Voor wie is het beeld gemaakt? In het geval van de foto van *Time* kon de kritische kijker al zien dat er ook gezonde mensen op staan, maar de magere man staat in het midden, achter prikkeldraad. Het is mooi als leerlingen doorzien dat de fotograaf doelbewust gebruik heeft gemaakt van bepaalde beeldconventies. Als leerlingen kritisch leren kijken naar beeld, dan zullen zij ook een hoger rendement halen uit het gebruik van beelden in het onderwijs. Hopelijk zullen zij ook minder vatbaar zijn voor list en bedrog, al ligt dat bedrog niet altijd op de loer.

Een foto die een schok teweeg bracht.

